

SLOVENSKI GOSPODAR.

List ljudstvu v pouk in zabavo.

Izhaja vsak četrtek in velja s poštnino vred in v Mariboru s pošiljanjem na dom za celo leto 4 K, pol leta 2 K in za četr leta 1 K. Naročnina za Nemčijo 5 K, za druge izvenavstrijske dežele 6 K. Kdor hodi sam ponj, plača na leto samo 3 K. Naročnina se pošilja na: Upravništvo „Slovenskega Gospodarja“ v Mariboru. — List se dopušlja do odpovedi. — Udje „KatoL tiskovnega društva“ dobivajo list brez posebne naročnine. — Posamezni listi stanejo 10 vin. — Uredništvo: Koroška cesta šteV. 5. — Rokopis se ne vračajo. — Upravništvo: Koroška cesta šteV. 5, vsprejema naročnino, inserate in reklamacije. — Za inserate se plačuje od enostopne petivrstice za enkrat 15 vin., za dvakrat 25 vin., za trikrat 35 vin. Za večkratne oglase primeren popust. Inserati se sprejemajo do toska opoldne. — Ne zapre reklamacije so poštnine proste.

Zmagovito prodiranje v Srbiji.

Valjevo in Obrenovac naš. — Belgrad bo kmalu naš. — Srbsko prebivalstvo meče na naše vojake najprej cvetlice, potem bombe. — General Potiorek se zahvaljuje svojim vojakom za žrtve in napore. — Boji za Lovčen. — V Galiciji so se na nekaterih krajih začeli novi boji. — Rusko prodiranje je ustavljeno. — Na Rusko-Poljskem ujeli Nemci 28.000 Rusov. — V Izhodni Prusiji se boji nadaljujejo. — Na Francoskem ni odločitve. — Sultan proglasil „sveto vojsko“.

Avstrijsko-srbsko bojišče.

Maribor, dne 17. novembra.

Orožje avstrijskih vojakov, ki se borijo v Srbiji, je blagoslovljeno z zmago. Že zadnjič smo poročali, da se nahaja srbska armada na begu proti Valjevu in Kragujevcu. Srbi se sicer tudi na begu junaško borijo za svojo domovino. Vendar srbska hrabrost ni v nobenem oziru kos priznanemu junaštvu naših avstrijskih vojakov.

V nedeljo, na god sv. Leopolda, to je dne 15. novembra, so naši po hudem boju z zadnjimi srbskimi četami zasedli srbsko mesto Valjevo; dan poprej proti večeru pa je padla v naše roke važna srbska postojanka ob Savi, mesto Obrenovac, ki leži kakih 20 km južnozahodno od Belgrada. Med Belgradom in Valjevom so padla zadnje dni sledeča mesta v naše roke: Ušce, Bjelin, Novo selo, Slatina, Koceljevo in še več drugih manjših krajev.

Na zahodni strani Valjeva so se Avstrijci polastili mest Kamenica, Gračanica, Ljubovija, Rogačica itd. Naši stojijo sedaj na črti Obrenovac, levi breg reke Kolumbara (ki teče mimo Valjeva in se izliva pri Obrenovcu v Savo) mimo mesta Valjevo ter nato zahodno v polkrogu do mesta Rogačica ob Drini. To je avstrijska glavna bojna črta.

Glavna smer avstrijske armade je sedaj srbska trdnjava Kragujevac, ki leži v dolini reke Lapenica in je kakih 40 km oddaljena od Valjeva. V času, ko bodo naši četelji dobili današnji list v roke, bodo skoro gotovo stale naše čete že pred to važno srbsko postojanko — v sredini Srbije. Kragujevac je križišče šestere velikih cest, ki vodijo na vse štiri strani. V mestu in okolici so velike srbske tvornice in zaloge streliva in orožja, katere čuva najmočnejša srbska trdnjava. Radi tega se pričakuje, da se bodo vršili okrog Kragujevca hudi boji med Srbi in Avstrijci.

Bivša srbska prestolnica — Belgrad — bo v času, ko bo današnji „Slovenski Gospodar“ dotiskan, že skoro gotovo padla Avstrijcem v roke. Poročila, ki so došla danes (torek, 17. nov.), namreč pravijo, da je našim četam pot do Belgrada odprta in da se padeč pričakuje že v nekaterih urah.

Valjevo v naših rokah.

Dunaj, dne 16. novembra.

S srbskega bojišča se uradno poroča: Naše zmagovite čete so na južnem bojišču po zadnjih pora-

zih Srbe tako hudo zasledovale, da isti niti toliko časa niso imeli, da bi se bili v svojih utrjenih postojankah, katere so že leta in leta pripravljali, ustavili našemu prodiranju. Vsled tega je prišlo včeraj (v nedeljo, dne 15. novembra) pred Valjevom samo do bojev med našimi četami in zadnjimi stražami srbske armade. Po kratki borbi so naši srbske oddelke porazili in ujeli večje število Srbov. Naša armada je došla do reke Kolumbara ter je zasedla mesti Valjevo in Obrenovac. — Sprejem naših čet v Valjevu je bil značilen. Najprvo so metali prebivalci na naše vojake cvetlice, kmalu nato pa bombe ter so streljali na nas s puškami. (Reka Kolumbara je ena največjih vodotokov Srbije ter izvira jugoizhodno od Valjeva. Kolumbara se izliva pri mestu Obrenovac — jugozahodno od Belgrada — v Savo.)

Valjevo je eno najlepših mest Srbije. Mesto šteje čez 8000 prebivalcev. Lega Valjeva je izredno krasna. Skozi mesto teče reka Kolumbara. Okolica je zelo rodovitna in prijetna. Lepe hišice bogatih Srbov so posejane na s sadnim drevjem obraščenih gričih. Okolica je tudi zelo bogata na rudah. Prebivalstvo mesta Valjevo je že od nekdanj zelo dovtetno za napredek. Valjevo je zvezano z Belgradom ob reki Kolumbari čez Obrenovac z železnico. Srbi imajo v Valjevu poveljstvo ene divizije in brigade, dve veliki vojašnici ter veliko smodnišnico. Iz novejšega časa je v mestu velika, novodobno urejena bolnišnica in pivovarna. Valjevo je zelo staro mesto. Ko so imeli Dubrovničani svojo ljudovlado, je Valjevo več let spadalo pod njihovo oblast. V turških časih je mesto zelo trpe- lo. Turki so bili šestkrat lastniki Valjeva.

LISTEK.

Goreče gališke vasi zaznamujejo bojno črto.

(Dr. Andrej Veble, praporščak piše državnemu poslancu dr. Ivanu Benkoviču naslednje zanimivo in od vojaške oblasti uradno pregledano pismo.)

dne 5. novembra 1914.

Velecenjeni gospod doktor!

Kakor sem Vam v svojih zadnjih pismih pisal, se je zgodilo. Levo nemško krilo se je umaknilo (Hindenburg), tudi naša prva armada (Dankl), Rusom se je posrečilo prodreti v centru in pretrgati zvezo naših armad z Nemci. Ako bi ostala naša armada (nadvojvoda Ferdinand) ob Sanu, bi nam bili Rusi lahko padli v bok ali v hrbet. Vsled tega smo se zopet umaknili od Sana.

Naše desno krilo ( ) stoji zelo dobro in trdno. Vsled novo nastalih zapletljajev pa se bo vojna črta zopet spremenila. — Pravzaprav to še ni poraz. Morda je celo boljše za nas, da pridejo Rusi preko Visle in Sana, ker imajo tako velike reke za svojim hrbtom, kar je lažko za nje usodepolno. Kolikor sem mogel izvedeti, so imeli Rusi na desnem bregu Visle in Sana silno močne, utrjene postojanke. Deloma tudi naravne. Desni breg Sana je namreč

mestoma višji kot levi. Vsled tega je obvladala ruska artilerija vse prehode, tako, da je bilo absolutno nemogoče, priti preko Sana. Vsi naši poskusi, priti preko Sana, so bili odbiti in so se izjalovili.

Imamo, hvala Bogu, izredno ugodno vreme. Postalo je tople. Krasni so večeri in čarobne mesečne noči. Predvčeraj zvečer smo šli nad volke, Korakal, oziroma vozili smo se celo noč do drugega dne.

Pred kakimi tremi tedni smo dobili slučajno v roke ruski list „Utroje Slovo“. Rusi sami pišejo, da imajo do sedaj okrog 800.000 mrtvih in ranjenih, ujetih Rusov je 73.000, ne všteti ujetih in ranjenih z zadnjega časa in ruske vjetnike, ki so v Nemčiji. Ogromne izgube!

Zalostni so mnogi prizori. Cele vrste izseljencev in beguncev je videti, večinoma gredo peš, stari in mladi, kajti vse boljše konje je vzela vojna

uprava za vojaške namene. Le tu pa tam je ostalo še kako nalušljivo kljuse, s katerimi se potem peljejo ti begunci na visoko naloženih vozovih. Domovi so zapuščeni. Samo najrevnejši sloji ostanejo in pa katoliško poljsko prebivalstvo. Kmečko ljudstvo ostane, ono se drži svoje zemlje na vse kriplje, kakor da je prikovano na njo z železnimi verigami. Zrastlo je s to zemljo popolnoma, saj je ta zemlja njih edina krušna mati. Od česa bodo živeli ti ostali poljski junaki? Krompirja je morda komaj za par mesecev. Pridejo pa še kozaki in jim vzamejo še ta živež. Potem nastane lakota. Soli seveda ni. Ljudje je do samo nesoljen krompir.

Junaško se vedejo nekateri poljski domačini. Ostanejo v domovini — do skrajnosti. Neki gozdar izpod Rudnika ob Sanu mi je pravil, da so v njegovo hišo kar deževale krogle. Prva granata je vrgla raz streho — dimnik, druga je prevrtila steno. Ob njegovi hiši so bili postavljeni naši topovi, na nasprotni strani ruski, ki so sipali iz svojih žrel ogenj na naše postojanke. Gozdar je ostal do zadnjega v svoji hiši.

Vsak večer gorijo vasi in naznanjajo, kje se nahajajo bojne črte — naša in sovražna —, krvavordeče nebo je razsvetljeno kakor po dnevi. Navadno se vršijo napadi tudi le po noči. To je japonski način bojevanja, katerega smo se oprile tudi mi. Seveda smo se ga morali prej učiti od — Rusov.

Židje so v Galiciji, kakor znano, skoro edini trgovci. Trgovina je z malimi boljšimi izjemami izključeno v židovskih rokah. Kako seveda židje to moč

Najnovejša poročila se nahajajo pred inserati.

Belgrad bo skoro naš.

Z bojišča, dne 16. novembra.

V soboto, dne 14. novembra ob 5. uri popoldne so naši po dvehurnem močnem artiljerijskem obstreljevanju, kateremu so se Srbi v begu umaknili, z radostnim navdušenjem zavzeli mesto Obrenovac ob Savi pred Belgradom.

Z zavzetjem tega mesta je našim četam pot do Belgrada odprta. Pričakuje se, da bo Belgrad že v bližnjem času padel.

Naše čete, ki so zmagovito prodirale proti Valjevu, so zasedle tam važno križišče in se združujejo v vedno močnejši napadalni obroč. Dasiravno Srbi se niso izgubili bojnega in napadalnega poguma, vendar vojska s Srbi, kakor pravijo poročila vojnih poročevalcev, skoro gotovo ne more več trajati dolgo, ker se v srbski armadi že močno občuti pomanjkanje streliva in drugih vojnih potrebščin.

Avstrijski zrakoplovec izborno sodelujejo pri poizvedovanju za sovražnikom. Pri svojih poletih fotografirajo sovražne postojanke in prinašajo važna poročila o gibanju sovražnih čet.

General Potiorek hvali svoje vojaštvo.

Dunaj, dne 16. novembra.

Feldcajgmajster Potiorek, vrhovni poveljnik avstrijskih čet na Balkanu, je izdal danes, dne 16. novembra, na svoje čete ta-le oklic:

„Po devetdnevnih bojih s sovražnikom, ki je bil po številu močnejši in ki se je branil v tako močno utrjenih postojankah, o katerih se je sodilo, da so nepremagljive, po devetdnevnih napornih marših v skalnatem ozemlju, kjer ni potov, po močvirjih, v dežju, v snegu in mrazu, so dosegle vrle čete 5. in 6. armade Kolubarbo in so pognale sovražnika v beg.

V teh bojih je bilo ujetih čez 8000 Srbov, zaplenjenih 42 topov, 31 strojnih pušk ter obilo drugega vojnega gradiva. Domovina tem junaškim činom ne more odrekati hvaležnost in občudovanje.

Dolžnost mi je, da v polni meri priznavam junaštvo vseh čet ter izrekam v imenu najvišje službe najtoplejše zahvalo vsem častnikom in vojakom 5. in 6. armade. Vkljub uspehu, ki se je dosegel z velikimi žrtvami in z velikanskim naporom, še ne smemo mirovati; junaški duh, ki preveva vse čete, katerim poveljujem, mi jamči, da bomo nalogo, ki nam je dana, zmagonosno izpolnili do konca v zadovoljnost našega najvišjega poveljnika, v slavo armadi in v prid domovini.“

„Bežeči vragovi“.

Z bojišča, dne 16. novembra.

Poročevalec „Grazer Volksblatta“ poroča: Jaz sem danes obiskal podonavski topovski čoln (monitor) „Bodro“, kateremu poveljuje linijski kapitan Wulff, ki je poveljeval ponesrečenemu monitorju „Temes“. Kapitan je bil odlikovan z železnim kronskim redom. V pogovoru s kapitanom o podvzetjih potopljenega „Te-

meša“ sem izvedel, da je topovski čoln pred nesrečo trikrat z veliko težavo došel v Savo.

Dne 23. oktobra ob 43. uri zjutraj je „Temes“ pri Skeli zadel v Savi ob mino, med tem, ko se mu je poprej že trikrat posrečila predrzna vožnja skozi sovražne mine. 33 mož „Temešev“ posadke je našlo pri nesreči junaško smrt. Edini mornar, ki je preostan na čolnu, dasiravno smrtno ranjen, je ostal pri topu. Naš čoln je delj časa vozil po reki naprej. Patrujni čoln „D“, ki je spremljal „Temeša“ in na katerem se je nahajal Wulff, je sprejel na krov ranjenega. Srbi so razpisali za ujetje vsakega mornarja 50 dinarjev in za vsakega častnika 1000 dinarjev. Naše podonavske monitorje so Srbi namreč zelo sovražili in jih imeli na piki. Imenovali so jih „bežeče vragove“.

Iz Sarajeva se poroča, da je ob začetku vojske po dolgih prošnjah bil 13letni bosanski deček Suljo Mautevelič sprejet v neko avstrijsko stotnijo. Deček je smel iti z našimi vojaki v Srbijo, kjer je vedno donasal vojakom v prve bojne vrste živež in strelivo. Mautevelič se ni popolnoma nič bal gostih krogel, ki so frčale mimo njegovih ušes. Dečka je vse rado imelo. Končno je vsled napora obolel tako, da so ga morali prepeljati v bolnišnico v mesto Tuzla. Od tam so ga spravili v Sarajevo. Ko je ozdravel, je ostal v bolnišnici in skrbno streže ranjenim vojakom. Deček pravi, da je sicer zadovoljen z novo službo, a da je na vojski vendar mnogo lepše.

13letni deček -- junak.

Jedilni list avstrijskih vojakov v Srbiji.

List „Drau“ priobčuje sledeče pismo avstrijskega vojaka z bojišča na Srbskem: „...“, 25. sept. 1914. Ljubi stariši! Kot dokaz, da se nam v Srbiji ne godi slabo, Vam naznamim, kaj smo dobili včeraj za obed. Dobili smo: govejo juho, goveje meso z rižem, svinjetino s krompirjem, povidl, čaj in vino. Te reči smo povžili na bojni črti. Godbo so nam oskrbeli topovi 104. hrvaške črnovojniške brigade in topovi 12. srbske divizije. Glavna stvar je, če krogel ne padajo v juho. Tudi sem zdrav in dobre volje, ker sem tako srečen, da se imam 1 kg o č. e. es. o. hajam šesttedenski jubilej, odkar se že nisem prav nič slegel. Vas vse poljublja itd.“

Kaj pripovedujejo slovenski junaki.

Kako se je godilo slovenskim fantom pred Antwerpnom.

(Pismo slovenskega vojaka Alberta Bergineca izpred Antwerpna svojim starišem v Sempolaj.) Ljubi stariši! Prejel sem Vašo drago zalepko, ki je rabila cel mesec in 15 dni, predno je prišla tu meni v roke. Potem ni nič čudno, če tudi Vi ne dobite mojih pisem, ko Vam pišem, če čas dopušča, še vsaki dan in kakšen dan tudi po dvakrat. Denarja ni na obilo, ali stradal do sedaj še nisem. V Belgiji so prihranili še nekaj za nas. Kur, prašičev, krav, rac in golobov je dovolj, imamo tudi prav fino francosko vino. Res, da so nas sovražniki pozdravljali tudi z granatami in šrapneli, toda mi se nismo dali motiti pri naših gostijah. Na Boga se tudi spominjam, kakor me lepo opominjate. Ne bojte se, te

Ravnokar sem izvedel zanimiv dogodek iz sedanjih bojev ob Sanu, dogodek, ki je jako značilen za naše in ruske vojake. Ob Sanu so bili pred nekaj tedni prodrli Rusi z eno celo divizijo na levi breg. Vsi naši poskusi, jih pregnati, so se izjalovili. Bojna črta naših in ruskih vojakov je bila čisto blizu. V sredi med obema se je nahajal studenec. Ze cele dneve so ležali naši in ruski vojaki v prvi bojni vrsti. Oboje je mučila žeja. Kar naenkrat se na ruski strani dvigne en mož za drugim in prihajajo posamezno v presledkih k studencu — po vodo. Potem se zopet povrnejo nazaj. — Za njimi pa pridejo naši, posamezno, drug za drugim. In ne od naše kakor ne od ruske strani ni padel noben strel. To je bilo nazadnje že čisto običajno. Samo, ako je prišlo po več naših skupaj k studencu, so Rusi streljali na nje. Ta dogodek nam je pripovedoval naš nadporočnik, ki je sam to doživel. — Vojaki torej vendar niso same zverine.

Iskreno pozdravljam Vas, celo pisarniško osebo, kakor tudi vse gospode, ki se udeležujejo torkovega večera. Pri priliki jim lahko sporočite vsebino mojih zadnjih pisem. Končno izročam tudi Vaši milostivi svoj pozdrav in poklon.

Kako se godi vojnim ujetnikom.

Marsikoga pač skrbi, kako se godi ujetnikom, ki so prišli v sovražnikove roke. Marsikoga stresa mraz, če sliši ime Sibirija. V pomirjenju občinstva in zlasti starišev in sorodnikov ujetih vojakov naj bo povedano v sobotni „Arbeiter Zeitung“ priobčeno pismo nemškega častnika, ki je dne 26. avgusta prišel v rusko ujetništvo. Ta častnik piše svojim starišem iz Bijska v Sibiriji: „Znanó vam je, da sem bil zvečer, dne 26. pret. meseca (avgusta) ujet. Zgodilo se je to, ko sem reveža-tovariša na bojišču obvezoval, ko sem bil že prej trem ruskim vojakom tako storil. Ruski vojaki, ki so me ujeli, so bili dobri dečki. Dali so

Avstr.-črnogorsko bojišče Boj za Lovčen.

Kotor, dne 14. novembra.

Uspeh obstreljevanja Lovčena po naši artileriji je bil zadnje dni zelo velik. Begunci iz Črne Gore, ki so prišli te dni k našim prednjim stražam, so naznanili, da je francosko-črnogorska artilerijska Kuk-skupina na Lovčenu popolnoma uničena. Samo eden strel iz velikega topa neke avstrijske vojne ladje je uničil 2 sovražna topa; 3 vojaki so bili mrtvi, 23 pa težko ranjenih. Z naših postojank se je razločno videlo, kako je zletel sovražni top z lafeto vred v zrak.

Sneg in megla na črnogorskem bojišču.

Budimpešta, dne 16. novembra.

Iz Dubrovnika se poroča: Na gorah, kjer se bije boj med Avstriji in Črnogorci, je nastopilo zelo slabo vreme, ki črnogorske in francoske vojaške oddelke v njih bojevanju zelo zadržuje. Francozi, ki se nahajajo pri topovih na Lovčenu, so zelo pobiti, ker vlada vrh gora hud mraz, katerega rahločutni Francozi niso vajeni. Več Francozov je na nočnih stražah zmrznilo. Kotor in okolica je razun opoldne, cel dan v megli. Po gorovju je zapadel tako debel sneg, da sega skoro povsod vojakom do kolen. Morska obal Adrije je odeta v gosto meglo. Radi tega francosko brodovje ne more uspešno napadati našo morskó obal.

Črnogorska poročila o bojih.

Milanski List „Corriere della Sera“ je dobil iz Cetinja o bojih ob črnogorsko-avstrijski meji to-le poročilo: Na Črni Gori je padlo veliko snega. Negotovo vreme je seveda preprečilo nadaljevanje črnogorskih nastopov proti Kotoru. Avstriji sedaj in sedaj obstreljujejo črnogorske baterije na Lovčenu. Pretako sredo (na Marfinovo) se je prikazalo več avstrijskih zrakoplovov nad črnogorskim mestom Bar ter metalo nanj bombe. Princ Danilovo vilo je zadelo 5 bomb in težko poškodovano. V vili sedaj prebiva princezinja Milica, rojena nemška vojvodinja Juta meklenburška.

svoje stare navade ne opustim. Vem, da je Bog gospodar nas vseh. Z vojsko gre imenitno. Do sedaj smo bili še vedno zmagovalci, kar upam tudi v prihodnje. Sedaj smo bili dva meseca na Belgijskem in v enem kraju na Francoskem. Napravili smo tri okupacije, ki so vse dobro izpadle: Trdnjave smo rušili, kakor da bi bile iz peska: Maubeuge (Mobež), Namur, Antwerpen. Belgijci in Francozi so kar strmeli, ko so videli padati ogromne granate. Upamo, da pojde tudi v prihodnje ena od njih, ker koruze ne manjka. Kam pojdemo sedaj, ne vem. Z Belgijo smo končali: mislim, da pojdemo na severno Francosko, tuda gotovo ni. Rad bi si še Pariz ogledal, ali je ne vem, če pojdemo tja. Nikar se za me ne bojte! Mi smo vedno oddaljeni od nasprotnikov, ker streljamo vedno na 10 do 12 km. Res, da imajo tudi oni kano-ne in da streljajo tudi oni daleč, ali oni preradi z-

mi pijače in kruha in jaz sem jim daroval svoje zadnje cigarete. Ne boste mogli verjeti, da so ti vojaki sredi med ranjenci in mrlji delali z menoj, kakor da sem eden izmed njilovih, ki so ga našli vsega utrujenega in napol izstradanega. Še po noči sem bil pripeljan pred nekega divizijskega šefa. On in njegovi oficirji so se vedli z najpopolnejšo uljudnostjo. Od 27. do 29. sem kot edini častnik marsiral z oddelkom ujetnikov v Holm, od koder sem vam pisal. Tam je čakalo kakih 20 oficirjev, da jih popeljejo. Koderkoli smo srečali ruske čete, povsod so ruski vojaki dajali našim cigarete, jesti in piti. Nobene sovražne besede, nobene neprijazne kretnje. Vsi ti ljudje, odhajajoči v boj, so nas smatrali za ljudi, ki so ravno tako pošteno izpolnili svojo dolžnost, kakor jo hočejo oni. V Avstriji se ni verjelo, da bi bilo na Ruskem točenje žganja res prepovedano. Od trenutka, ko je moj polk prekoručil rusko mejo, nisem videl ne ene čaše alkohola več, ne vina, ne žganja. Ruski vojaki pijejo samo čaj; alkohol se nikjer ne prodaja. Dne 1. septembra smo šli od Holma dalje. Bilo nas je kakih 20 častnikov v jako lepem vagonu II. razreda. Vožnja je bila prav prijetna. Dne 21. septembra smo prispeli v Bijsk. Z vozom smo se odpeljali v hišo, kjer nam bo ostati v času našega ujetništva. Svojo sobo delim s štirimi drugimi ujetimi gospodi. Enkrat na dan smemo iz hiše; kot nadzorovalec nas spremlja neki oficir. Bijsk je središče trgovine z žitom in maslom. Zdi se, da so tu bogati ljudje. Sli smo kupovat v veliko skladišče, kjer se dobi vse, kar potrebuje izobražen Evropejec. Ruska vlada nam daje na mesec 50 rubljev. Seveda jemo vsi skupaj in plačujemo za hrano 30 rubljev. Tudi moramo vsak izdatek dobro preudariti. Vzeli so mi moj nahrbtnik in nakupiti si moram počasi perila ter vse tiste malenkosti, ki so potrebne za življenje.